

TKP, Mihri Belli, Hikmet Kıvılcımlı

Nail Satlıgan

Birinci olarak, TKP meselesi.* Yüzeysel olarak bakıldığında 1960 ile 1970 arasında, 1970'li yıllarda Türkiye'de Sovyetler Birliği'ne yakın -bağlı diyemeyeceğiz çünkü Komintern, Komintern gibi şeyler yok artık- komünist hareketlerin belki de en güçlüsü haline gelecek olan bir hareket, TKP ve uzantıları, 60'lı yıllarda hemen hemen hiç yok. İlk yüzeysel bakış bize bunu anlatıyor. Ama kazın ayağı öyle değil.

“Sosyalizmin Yarım Yüzyılı” diye bir başlık konmuş. İlginç olan şu ki ben bu sosyalist hareketin içinde yer almaya başladığımda, yani 1960'larda da sosyalizmin yarım yüzyılından bahsedilirdi. Şimdi hâlâ sosyalizmin yarım yüzyılı diyoruz. Bu paradoksu bir çözmemiz gerekir bence. 1968'de yarım yüzyıllık sosyalist hareket dendiğinde 1908'le, yani İkinci Meşrutiyet ile başlayan sosyalist hareketler kastediliyordu ama bunların Marksizm dozu oldukça zayıftı. *Sosyalizm Ansiklopedisi* gibi yerlerde belki görmüşsünüzdür. Osmanlı'da çıkan Osmanlı yazısıyla bir gazete, üzerinde Marx'ın böyle çok sakallı, göbekli, göğsünde saate benzeyen bir madalyon, çok meşhur bir resmi vardır. Bir Marx damarı var ama Marksist bir hareket, Leninist bir hareket

* Bu yazı, İşçi Mücadelesi ve Emekçi Hareket Partisi'nin 2005 sonbaharında birlikte düzenlemiş olduğu “Türkiye'de Sosyalizmin Yarım Yüzyılı” başlıklı seminer dizisinde yapılmış bir konuşmanın yayına hazırlanmış biçimidir. Başlık *Devrimci Marksizm* tarafından konulmuştur.

değil. Daha ziyade 1. ve 2. Enternasyonalin uzantısı. O zaman, yani meşrutiyet döneminde İştirakçi Hilmi gibi birtakım şahsiyetler var. Birtakım partiler var. Özellikle Osmanlı'nın Balkan topraklarında, Selanik gibi, yaygın olan bir hareket var. Onlar kastediliyor. Ama Marksist ve Leninist bir sosyalizmin başlaması çok önemli ölçüde 1960'larla; hele bunun kitleselleşmesi... Onun için her iki yarım yüzyıl referansı da doğru aslında.

Bugünden baktığımızda bize başlık olan yarım yüzyılın, daha ziyade 3. Enternasyonal kökenli bir sosyalizm olduğunu göz önünde tutmak kaydıyla şimdi TKP'ye gelelim. Önce 1950'lere değinelim. 1951 tevkifatı TKP'nin hayatiyetine, örgütsel varlığına çok büyük ölçüde son veren bir hareket. Çok büyük ölçüde diyorum, bunun altını çizmek gerekiyor. 2. Dünya Savaşı sonunda Sovyetler Birliği'nin dünya çapında demokrasi, demokratik hak ve özgürlükler alanında yapabileceği etkiyi abartarak, yani soğuk savaşın gerçekten bir savaş olduğunu, olacağını unutarak bir örgütlenmeye gidiyorlar. Büyük ölçüde muhtemelen o 2. Dünya Savaşı havası içinde ummadıkları bir tepkiyle karşılaşıyorlar. TKP'nin içeri giren kadroları arasında ideolojik bir görüş ayrılığının olduğunu söyleyemeyiz. Ama polis sorgusu ve daha sonra hapishanede alınacak tutum konusunda ayrılık çok derin bir ayrılık oluyor. Yani onlarca yıl süren bir ayrılık. İdeolojik bir ayrılık başta kesinlikle yok. Yani şu strateji, bu strateji, Stalin'e karşı tavır, böyle şeyler rol oynamıyor. Ama esas olarak iki kanat var. Bir tanesi başını Mihri Belli'nin çektiği, "konuşmayan" kanat. Örgütsel bağlantılarını ele vermeyen ya da poliste ele verse bile savcılıkta ve mahkemede bunu reddeden bir kanat. İkinci bir kanat, -şimdi benim gençliğim Mihri Bellicilere yakın çevreler içinde geçti-, bize denirdi ki onlar "konuştu". Bu Zeki Baştımar, daha sonra alias Yakup Demir olacak, dışarıda 1960'lı yıllarda TKP Dış Bürosu'nun başına geçtiğini öğreneceğimiz şahsiyet. Bize anlatılanlara göre polise konuşmuş, daha sonra da mahkemede siyasi savunma yapıyor. Yani biz evet Türkiye Komünist Partisi'yiz, ben TKP Merkez Komitesi birinci sekreteriyim diyor, siyasi savunma yapıyor. Geriye dönüp baktığımızda ben şunu anlıyorum ki, bu tevkifatta mutlak olarak konuşan ve mutlak olarak konuşmayan taraflar söz konusu değil. Zeki Baştımar dediğim gibi örgütün mevcudiyetini ve kendi örgütsel ilişkilerini kabul etse bile birçok insanı gizlemiş olduğu anlaşılıyor. Mesela Mehmet Ali Aybar, mesela Behice Boran, mesela Sadun Aren. Geriye dönüp baktığımızda bu gizlemelerin çok stratejik gizlemeler olduğu sonucuna varıyoruz. Çünkü, Gökhan'ın** da söylediği gibi Türkiye

** Aynı seminerde ("Türkiye'de Sosyalizmin...") bir diğer konuşmacı olarak yer alan Gökhan Atılğan'a atıf yapıyor.

İşçi Partisi ortaya çıktığında, yani 61'de kurulup 62'de aydınlara açılarak bir kitleleşme sürecine girdiğinde bu şahsiyetler, bu partinin yöneticileri oluyorlar. Bunların 141'den mahkûmiyetleri, sabıkaları olmamış oluyor. O sırada, 60'lı, 70'li yıllarda 141'den mahkûm olmuş olanlar legal politika yapamazdı; bunlar yapabiliyorlar. Mihri Belli kanadıyla Zeki Baştımara kanadı arasında bir ayrılık baş gösteriyor. 1960'a yakın yıllarda bu tevkifata maruz kalan insanlar dışarı çıkıyorlar. Şimdi anlıyoruz ki Zeki Baştımara hemen yurt dışına çıkıyor. Türkiye'ye bir çağrı gönderiyor, "gelin toparlanalım" diye. Mihri Belli ve arkadaşları Türkiye içinde kalıyorlar. Daha sonra TKP Dış Büro başkanı Yakup Demir'i o zaman *Hürriyet* gazetesinde gördük. Bu oldukça patolojik bir oluşum arkadaşlar. Sovyetler Birliği'ne tamamen bağımlı; maddi olarak, manevi olarak... Türkiye ile bağları neredeyse tamamen kopuk. İçlerinde 51'de çıkanlar var; bir de daha önce orada yaşayanlar var. Yani 50 senedir Sovyetler'de yaşayan insanlar var, çok efsanevi önderler filan. Bunların Türkçesi de bozuk. Bizim Radyo, *TKP'nin Sesi* onların yayımları.

Mesela sayılabiliyor musunuz? (Salondan cevap gelir.) Evet, milletvekili. 1930'larda kullanılmış bu. Nasıl ki kaymakama ilçebay, valiye ilbay denmiş. Yani adamın dili o dönemde kalmış. Utkan nedir biliyor musunuz? (Salondan "zafer" cevabı gelir.) Hayır, utku zafer, utkan muzaffer demek. Mesela askeri darbe demiyorlar, askersel devirme diyorlar (gülüşmeler). Yani böyle bir dille konuşuyorlar. Patolojik bir oluşum.

Mihri Belli ve arkadaşları Türkiye'de kalıyorlar. Mihri Belli'nin, Gökhan'ın aşağı yukarı bütün ana adımlarını, önemli adımlarını özetlediği serüveni, TKP'nin Türkiye içinde kalan kadrolarının faaliyetidir. Yalnız, tabii *Yön* ile bir stratejik dayanışma ve yakınlaşma içindeler. Orduda o sırada önemli birtakım kıvılcıklar var. Nasıl ki mesela bugün Chavez'in önderliğinde başlayan sürecin sosyalizme doğru gidip gitmediği tartışılıyor dünya solunun içinde... Bu tartışmalı bir konu ama tartışmaya değer bir konu. Saçma bir konu değil. Türkiye ordusunda da böyle bir hava var. Mihri Belli *Yön* dergisiyle stratejik bir ittifak içine giriyor. Daha sonra da giderek yükseliyor, kalabalıklaşıyor bu hareket. TİP'i ele geçirme raddesine geliyor, sınırına geliyor. Bu yüzden birtakım şiddet hareketleri uygulanıyor. Sonuç olarak TİP'i ele geçiremiyorlar. Ama TİP'in işlevini büyük ölçüde sekteye uğrattıyorlar. Bizim bugün geriye dönüp baktığımızda koyabileceğimiz bir isimle "iç TKP", yani milli demokratik devrim hareketi. Bunun önderi Mihri Belli ve arkadaşları böyle bir gelişme gösteriyorlar. Bu gelişmenin ayrıntıları, somut aşamaları vs. önemli bir kısmını zaten biliyoruz. Başvuru kay-

naklarında zaten var. Ama Türkiye'ye özgü iki önemli paradoksa yol açıyor, ben bunların altını çizmek istiyorum.

Bir tanesi şu: TKP, 51 tevkifatından sonra dediğim gibi parçalanınca, parti içinde muhtemelen azınlıkta olan kesim ülke dışına gidince, Doğu Almanya'da Sovyetler Birliği'nin nezdinde hareketin -yani "Marksist-Leninist dünya hareketi"-nin- Türkiye'deki temsilcisi olarak onay alınca, şöyle bir durum söz konusu oluyor. O sırada dünyada bütün komünist partilerinde -bunun şu anda ellinci yılını yaşıyoruz- 1956 Sovyetler Birliği Komünist Partisi yirminci kongresinde Hruşçov, o zamanın birinci sekreteri, Stalin aleyhine bir rapor okuyor. Bununla başlayan sürece literatürde destalinizasyon denir. Bu dünyanın her yanına yayılmıştır. Komünist partileri kanalıyla yürütülmüş bir kampanyadır bu. Stalinizme yönelik eleştiri çok büyük bir ölçüde kişiye tapma denilen bir tutumun eleştirilmesiyle sınırlıdır. Troçkistleri, devrimci Marksistleri, sol Marksistleri tatmin edebilecek bir bürokrasi eleştirisi söz konusu değildir. Zaten bürokrasi içindeki bir çatlaktır söz konusu olan. Hruşçov Stalin'in bütün cinayetlerinin tetikçisi bir adamdır zaten. Yani kapasite olarak böyle bir şey, radikal ve derin bir Stalin eleştirisi yapabilecek durumda değildir. Ama sonuç olarak bir destalinizasyon başlamıştır. Bu destalinizasyonun anlamı nedir? Bir: Stalin'in Marksizmin klasikleri arasından çıkarılması. Bu şu demek: Marx, Engels ve Lenin'le aynı statüde olmayacaktır Stalin, kitapları basılmayacaktır, yayımlanmayacaktır. Yeni baskıları olmayacak, mesela "Marksizm ve Milli Mesele" ya da *Diyalektik ve Tarihî Materyalizm*, bunlar basılmayacak. *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kısa Tarihi* -ki *Diyalektik ve Tarihî Materyalizm* o kitabın bir parçasıdır- bunlar basılmayacaktır. Böyle bir destalinizasyon dünya çapında olmuştur. Türkiye'de ise olmamıştır. Neden? Çünkü destalinizasyonu yapması gereken kuruluşun önderliği ülke dışındadır. Ülke içindekiler ise rekabet içinde Stalin'in Marksizmin klasikleri içindeki yerini muhafaza etmeye yöneldiler. Nitekim, biliyorsunuz Sol Yayınları, Marksist literatürün Türkçe'ye çevrilmesi ve yayımlanmasında çok önemli bir rol oynadı. Muzafer Erdost'un adıyla anılır ama orada Muzafer Erdost kadar önemli insanlar da Mihri Belli ve eşi Sevim Belli'dir. Korkunç bir çeviri çabası... Yani şöyle anlatılır: Mihri Belli oturmuş Sol Yayınları'nda, eline almış bir kitabı sözlü olarak çevirmiş, birisi daktilo edermiş. O yüzden ilk baskılarda tabii çeviri yanlışları çoktur. Bunlar bir taraftan Karl Marx, Engels ve Lenin basarken, bir taraftan da bütün bir Stalin külliyatını Türkçe'ye kazandırdılar. Yani Türkiye'de destalinizasyon o yüzden son derece zayıf olmuştur. Mahir Çayan'da derin bir Stalinist damar vardır: Stalin'e olumlu atıflar vs. Bu Türkiye sosyalist hareketinin bence birinci paradoksu.

İkinci paradoksa geliyorum. Mihri Belli, TKP, yani Moskovacı dünya komünist hareketi geleneğinden gelen bir insan; o kültür içinde yoğrulmuş bir insan. Dolayısıyla Stalinciliğin Türkiye gibi bir ülke için strateji olarak ne önerdiğini bilecek durumda olan bir insan. Bunun evveliyatı var. Burada Troçkist olan arkadaşlar da var, olmayan arkadaşlar da var. Şöyle diyebiliriz: *İki Taktik*'e kadar giden bir geçmişi var bu aşamalı devrim görüşünün. *İki Taktik*, Lenin'in kötü kitaplarından bir tanesidir: *Demokratik Devrim ve Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*. Burada bir demokratik devrim, bir de sosyalist devrim aşaması öngörülür. Bu ikisi arasında çok uzun süren bir geçiş dönemi öngörülür. Geçiş döneminde devletin sınıfsal niteliğinin işçi devleti olmayacağı, ondan daha geniş bir koalisyon olacağı öngörülür. Yani deyim yerindeyse iki aşamasının arasına bayağı uzun bir sürecin sıkıştırılmış olduğu, bir Çin Seddi'nin yerleştirilmiş olduğu bir aşamalı devrim söz konusu. Benim yorumuma göre, ayrıca Troçkistlerin yorumuna göre, Lenin bu aşamalı devrim görüşünden 1917 Devrimi arifesinde *Nisan Tezleri* diye anılan stratejik yönelişle ayrılmıştır ve ondan sonra 'bütün iktidar sovyetlere', bir işçi devletinin kurulması perspektifi, stratejisi, gündeme gelmiştir. Ama bu aşamalı devrim görüşü, özellikle Stalinciliğin Sovyetler Birliği'nde iktidara gelip de muhaliflerini tasfiye etmesinden sonra derinleştirildi ve yaygınlaştırıldı. Örneğin Çin Devrimi ile birlikte -ki onlarca yıla yayılan bir süreçtir bu- ulusal demokratik devrim adı altında az gelişmiş, emperyalizmin sömürgesi ya da yarı-sömürgesi durumunda olan ülkelerde proletaryanın burjuvazinin antiemperyalist, ulusal, millici -Türkiye'de milli demokratik devrimcilerin kullandığı deyimle- millicilerle ittifakına dayanan, az gelişmiş ülkelere özgü yeni bir boyuta büründürüldü. Tabii *İki Taktik*'te milli demokratik devrim (MDD) diye bir şey yoktur; burjuva demokratik devrim vardır. Bu sefer az gelişmiş ülkeler için Çin Devrimi'yle başlayarak bir ulusal demokratik devrim ya da milli demokratik devrim stratejisi öngörüldü. Mihri Belli Türkiye'de bunu savundu. O arada yine tarih açısından ilginç bazı paradokslar yaşandı. Mesela Mihri Belli ile yurt dışındaki Zeki Başımar kanadı arasında ihtilaf var. Dış TKP, TİP'i destekliyor, Mihri Belli aleyhine broşür yayımlıyor. O broşürü ben hatırlıyorum: *MDD'nin İçyüzü*. Şimdi sanırsınız ki milli demokratik devrim görüşünü eleştirecek; ama bu Stalinizmin görüşü zaten. O yüzden milli demokratik devrim diye başlayan broşürde milli demokratik devrim değil, Mihri Belli eleştirildi. Söylem şöyle tabi: Milli demokratik devrim Türkiye gibi bir ülkede doğrudur, ama bunu Mihri Belli'nin yapması yanlıştır. Yani milli demokratik devrimi değil, Mihri Belli'yi eleştiren bir broşürü bunlar Türkiye'de yaydılar. Öbürleri de Sovyetçi, Mihri Belli de Sovyetçi, yani Stalinci; aralarında bir görüş ayrılığı

ğı yok. TİP'e karşı da bir taraftan mücadele ediyor. Gökhan biraz değindi, orada da Aybar'ın popülist yönelişlerinin yol açtığı komik şeyler var tabii. Mesela eski TİP'in amblemi çark-başaktır. Altında yine karışık bir slogan yazardı: köylüye toprak, herkese iş. Pek yan yana getirilemeyecek iki slogan. Gene de çark ve başak diyelim ki işçi öncülüğünde bir emekçi koalisyonuna, ittifakına gönderme yapan bir şeydi. Aybar için ise horlanmak, sömürölmekten daha ezici bir şeydi. Sonra o amblemi değıştirdi. Biraz Japonların sumo güreşçilerine benzeyen bir silüetle kasketli bir köylü resmini partiye amblem yaptı. Aybar TİP'in başından ayrıldıktan sonra TİP, milli demokratik devrim stratejisine karşı bir savunma hattı oluşturma gayreti içine girdi. Burada önemli ve stratejik bir yeri *Emek Sosyalist Dergi* işgal eder. *Emek Sosyalist Dergi*, milli demokratik devrime karşı teoriye meraklı, teorisyen olan birtakım arkadaşların çıkardığı bir dergi.

“Kapital” çevirmeni Mehmet Selik, *Hürriyet* gazetesinin magazin yayınlarını uzun süre yöneten Kurthan Fişek... Bunlar SBF, ODTÜ çevresinden akademisyenler. Kutlay Ebiri, şimdi Dünya Bankası uzmanıdır. Korkut Boratav da yazmıştır. Kenan Sooner de önemli bir yazardır. Kenan Somer, “İki Taktik”, “Ne Yapmalı” gibi Leninist literatürü yeniden yorumlama açısından önemlidir. Orada milli demokratik devrim görüşüne karşı bir sosyalist devrim görüşü geliştirildi. Bu ünik, biricik, dünyada bir başka benzeri olmayan bir görüştür. Tamamen bir savunma ihtiyacı içinde geliştirilmiş bir görüştür. Sovyetçi olmayan bir görüştür. O yüzden ben şunu düşünüyorum: Burada kime sorsam “En Stalinist kim bu memlekette?” diye herhalde TKP; eski TİP dersiniz değil mi haklı olarak? Ama bir başka açıdan bakıldığında bunlara Stalinist demek zordur. Çünkü Stalinizmin, emperyalizmin baskısı altında bulunan ölkeler için genel geçer devrim stratejisi, milli demokratik devrim ya da ulusal demokratik devrimdir. Bunlar buna karşı. İkincisi Stalinizmde “halk cephesi” büyük önem taşır: faşizme karşı burjuvazinin anti-faşist, ilerici kesimleriyle koalisyon halinde iktidarın önerilmesi. Halk cephesi önermek mesela Troçkizm açısından büyük günahdır, “günah-ı kebir”dir. Bunlar buna da karşılar. (Dinleyicilerden biri “yurtsever cephe” diyor). Yurtsever cephe yeni ve enteresan bir gelişme. Bir gün onu konuşabiliriz ama halk caphesine bunlar yıllarca karşı çıktılar. Yani Stalincilikleri büyük ölçüde 1930'ların meşin ceketli, meşin kasketli, üzerinde kıvıllı yıldızlı kolektivizasyon militanlarına duyulan, Gladkov gibi romanlardan beslenen bir romantizme dayanır gibi geliyor bana. Ama sonuçta şöyle bir paradoks oldu. Destalinizasyon Türkiye'de çok zayıf ve yetersiz kaldı. İkinci olarak, sosyalist devrim adı altında dünyada bir benzerine rastlanmayan bir görüş ortaya çıktı. Neydi sosyalist devrim? Türkiye, bir demokratik devrimden

beklenen görevleri yerine getirmiştir. Bundan sonraki aşama sosyalistlerin iktidara gelmesidir. Bu da bir sosyalist partinin seçimlerde en yüksek oyu alarak iktidara gelmesi olacaktır. Türkiye gibi emperyalizmin baskısı, sömürüsü altında bulunan, burjuvazinin son derece cılız olduğu bir ülkede -şimdi Hikmet Kıvılcımlı'ya geçmek için bunun altını çiziyorum- baştan beri emperyalizmle işbirliği içinde olduğu bir ülkede demokratik devrimin görevlerinin tamamlanmasına imkan yoktur. Sosyalist devrim görüşü saçma bir görüş ama milli demokratik devrim görüşü de bir o kadar saçma bir görüş. Çünkü işçi sınıfını antikapitalist hedeflerden taviz vermeye zorlayacak bir ilerici, antiemperyalist, anti-feodal bir burjuvazi yok ki. Burjuvazi, Kemalizm baştan beri hem emperyalizmle hem de feodalizm -ya da pre-kapitalist sınıf diyelim- onlarla ittifak etmiş. Bu sosyalist devrim/demokratik devrim kutuplaşması çok verimsiz bir kutuplaşmaydı, çok komik sahneler yaratıyordu. Bir mitingde bir grup "Bağımsız Türkiye" diye bağırıyor, öbürü "Sosyalist Türkiye" diye bağırıyor, birbirlerinin sesini bastırmaya çalışıyorlar. Yaralananlar, dökülen kanlar... Sürekli devrim görüşü o sırada Türkiye'de bilinseydi bu iki olumsuz zıddın, kutbun olumlu sentezi olarak rol oynayabilirdi. Ama uluslararası sol muhalefetin Türkiye'de hiç uzantısı olmadığı için sürekli devrim görüşü, Troçkist eleştiri bilinmiyordu. Ben orada Gökhan'dan ayrıldığımı söyleyeyim. Dedi ki Sadun Aren İngilizce, Behice Boran İngilizce, Fransızca, Aybar Fransızca literatürü biliyorlardı. Bence bilmiyorlardı. Nereye bakacaklarını bilmiyorlardı. Aybar'ın dünya çapında önemli bir Sovyetler Birliği eleştirisi vardır; yani "Avrupa komünizmi"nden daha ileri, daha solda. Ama mesela Aybar'ın yapıtlarına bakın, öyle Althusser filan yoktur. Kaynakçalarına bakın. Bu böyle. Şimdi Hikmet Kıvılcımlı'ya da iki paragraf değinmek gerekirse: Hikmet Kıvılcımlı, 1960'lı yıllardan bahsediyoruz, ama daha öncesiyle ve sonrasıyla, Türkiye Marksist hareketinin ortaya çıkardığı en özgün düşünür denebilir. Zor tarafları var. Kendine özgü bir üslubu var. "Cryptique", şifreli, çözülmesi zor. Okuması zor bir üslup. Garip deyimler filan kullanır. Ama o deyimlerin bir kısmının sonra batı dillerinden bire bir yapılmış çeviri ya da yanlış yapılmış çeviri olduğunu görürsünüz. Zamanla biraz buna alışmak mümkün olabilir.

Birincisi, özgün olması. Özgün olmak derken şunu kastediyorum. Birinci olarak, dünya tarihi çapında, tarihî maddecilik çapında birtakım katkılar yapmaya çalışmış bir insan. Bu 'tarih tezi' denilen görüşleriyle ilgili. Tarih tezi, kısaca şu demektir: Tarih devrimler yoluyla ilerler, ama bu ilerlemede sosyal devrim denen üretim tarzı değişiklikleriyle, tarihsel devrim ya da "tarihçil" devrim denen üretim tarzı değişikliklerini ayırt etmek gerekir. Sosyal devrim, burjuvazinin feodaliteye karşı devrimi, proletaryanın burjuvaziye karşı dev-

rimi... Bunlar örgütlü bilinçli çabalarla olur. Toplum çöküşe uğramaz, yani iki taraf birden ortadan kalkmaz. Ama diyelim ki köleci toplumdan feodal topluma geçiş öyle olmaz. Toplumun her iki kanadının da helak olmasıyla sonuçlanır. Neyse sonuç olarak bu doğrudur, yanlıştır, tarihî materyalizm düzeyinde dünya-tarihsel bir açıklama çabası. Yeni bir şey. Bu özgünlüğünü gösteriyor. İkinci olarak. Türkiye tarihine eğilen, Osmanlıyı teorileştirme-ye çalışan bir tarafı var. Orada fanteziler falan çoktur ama benim açımdan önemli olan şu: Hikmet Kıvılcımlı 60'lı yılların son dönemine kadar pek kimsenin tanımadığı, bilmediği, fazla itibar etmediği, herkesin saygı duyduğu, 20 sene hapiste yatmış, TKP'li, poliste hiç konuşmamış, çok kitabı var, çok kültürlü filan diye bildiği, saygı duyduğu ama örgütsel anlamda izleyicisi pek olmayan bir insandı. 60'lı yılların sonlarına doğru çok kitleleşen MDD hareketinin ikiye bölünmesinin yarattığı hayal kırıklığı içinde, Hikmet Kıvılcımlı yeniden keşfedilmeye başladı.

Benim açımdan önemli olan Türkiye'de finans-kapital tahlilidir. Şimdi bu tahlilin önemi ne? Marksizmin çok temel metodolojik ilkelerinden biri olan eşitsiz ve birleşik gelişme yasasının Türkiye tarihine ilk uygulamasıdır denebilir. Bu milli demokratik devrim görüşü oldukça ilkel bir görüştü. Şöyle ki: Türkiye emperyalizmin sömürsü altında bağımsızlığını yitirmiş bir ülkedir, dolayısıyla Türkiye'de kapitalizm az gelişmiştir, Türkiye'de burjuvazi çok büyük oranda işbirlikçi, komprador bir burjuvazidir. Bir de milli burjuvazi vardır ve onlarla milli demokratik devrim aşamasında ittifak yapacağız. Emperyalizme bağımlı olmakla, az gelişmiş olmakla Türkiye'de kapitalizmin ortaya çıkardığı bütün toplumsal biçimlerin de geri olması gerektiği noktasında bir anlayış var. Ama Hikmet Kıvılcımlı şunu söylüyor: Türkiye'de meşrutiyetten beri ya da -meşrutiyetle tam ilgili değil tabii- 19.yüzyılın sonlarından itibaren kapitalizm vardır. Bu kapitalizm tekeldir, yani finans-kapitaldir; çünkü finans-kapitalin Leninist anlamdaki içeriği şudur: sanayi sermayesinin banka sermayesiyle birleşmesi, iç içe geçmesi. Bu şu demek oluyor: ileri kapitalist ülkelerde kendi kapitalist evrimlerinin tarihlerinin oldukça ileri, geç bir aşamasında ortaya çıkan biçimlerin (finans-kapital gibi, tekelleşme gibi) Türkiye'de daha baştan, dolayısıyla erken bir aşamada ortaya çıkması. Bu ne demek oluyor? Eşitsiz ve birleşik gelişme yasası, yani kapitalizmin her zaman ve her yerde görece ileri biçimlerle, görece geri biçimleri yan yana ve organik bir bütünlük içinde içinde barındırması. Bu görüşün Türkiye topraklarına, Türkiye kapitalizmine benim tanık olduğum ilk uygulaması budur: Türkiye'de finans-kapital egemenliği... Buradan şu sonuç çıkıyor tabii: Türkiye, kapitalizminin olgunluk düzeyi itibarıyla, çok ileri, milli kurtuluş savaşı, anti-feodal savaş, insanların yurt-

taşlık statüsüne kavuşturulması gibi şeylerle sınırlı olmayan ileri mücadele biçimlerine açıktır. Bu Hikmet Kıvılcımlı'nın önemli bir özgülüğü. Yalnız biyografi yazarlarını ilgilendiren bir özelliği var. Hikmet Kıvılcımlı baştan sona kadar bu görüşleri savunmuş değil. Bu esas olarak 30'larda, 40'larda ortaya attığı, daha sonra zaman zaman geri geldiği bir tahlil. Arada, Türkiye gibi bir ülkede ordunun ilerici kanadıyla müdahale etmek, radikal bir müdahale hazırlamak gibi görüşlerden uzak değil. Bunlar iktidarı isteyen insanlar: "İkinci Kuvayı Milliye", "İkinci Kurtuluş Savaşı", orduyu etkileme, dolayısıyla Millî Birlik Komitesi'ne yazılan mektuplar vs. bunlar Hikmet Kıvılcımlı'da var. Ama bir taraftan da 1930'lara dayanan bu finans-kapital tahlili de var. (Dinleyicilerden biri "Demokratik devrim yaklaşımı da var, değil mi?" diye soruluyor). Demokratik devrim onun çok sevdiği bir deyim değil ama demokratik devrim o zaman öyle büyük bir hegemonya kurmuş ki "Yok, demokratik devrim değil, sosyalist devrim" demiyor. Ama demokratik devrimin Mihri Belli tarafından anlatılışıyla dalga geçiyor. Diyor ki mesela: Biz önce bir tepeye tırmanacağız, bağımsızlık tepesi, sonra sosyalizm tepesine doğru devam edeceğiz. Buna alpinizm diyor. Alpinizm, biliyorsunuz, Alp Dağları'ndan gelir, dağa tırmanmak, dağcılık demektir. Böyle dalga geçer. Yani demokratik devrim onun sevdiği bir deyim değil.

Şimdi, 30'lar, finans-kapital, dedim. Bir şeyi de yine hakkını vermek için söylemek lazım. Ama orada da yine dalgalanmalar var. 1930'larda çok önemli bire yapıt kaleme alıyor. Bu *Yol* dizisidir: Türkiye'de burjuvazinin tahlili, Türkiye'de işçi sınıfının tahlili, Türkiye'de küçük burjuvazinin tahlili vs. Diyelim ki bir programatik yönelişe temel teşkil edecek teorik çalışmalar... Bu *Yol* dizisinin bir kitabı "İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)" adını taşır; Kürtlerden bahseder. Kürtlerin, Türkiye Kürtlerinin Türkiye'deki bir devrim stratejisi açısından değerlendirildiği ilk kaynaktır. Ve enteresandır, Mihri Belli mesela 1960'larda Marksist açıdan Stalin'e dayanarak Kürtlerin millet değil, halk olduğunu söylüyor. Burada ise "İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)". Bu önemli bir şey.

Ben burada keseyim şimdilik. TKP, Mihri Belli'nin şahsiyetinde temsil ediliyordu. Bir de Hikmet Kıvılcımlı diye önemli bir insan vardı. İki cümle daha: Ben şuna da inanıyorum. 1930'larda "halk cephesi" yükselişeyken, her yerde halk cephesi geçer akçeyken, Sovyetler Birliği eliyle, Dimitrov yılları filan, Türkiye Komünist Partisi'nin kendi kendini tasfiye etmesi diye bir şey var. Bu Vedat Türkali'nin romanlarında anlatılır: desantralizasyon kararı. Desantralizasyon ne anlama geliyor? Yani Moskova "santral"i ile olan ilişkilerin koparılması. Siz kendi başınıza burada demokratik, ilerici, anti-faşist,

kültürel çalışmalar yapın. Böyle bir karar. Bu kararların alındığı çok ülke var. Bir, Yalçın Küçük bahseder, Mısır. İkincisi, Amerika, Amerikan Komünist Partisi. Daha da vardır, ben bilmiyorum. O sırada TKP'de muhalefet arttı: Hikmet Kıvılcımlı ve Nâzım Hikmet. Bunlar bu halk cephesine, partinin kendini tasfiye etmesine karşı çıkıyorlar, Troçkist diye damgalanıyorlar. Hikmet Kıvılcımlı'nın hayatında sonuna kadar. Nâzım Hikmet barışıyor, kendini affettiriyor Moskova'ya. Hikmet Kıvılcımlı onu da yapamıyor; çünkü haberi yok. Şimdi bu çok trajik bir şeydir. Arnavutluk'a geçmek ister. Arnavutluk sınırında, bir taraftan kan işlemektedir, prostat kanseri, terminal bir safhası. 12 Mart sonrası günler. Hikmet Kıvılcımlı'yı almazlar. Sonra Yugoslavya'ya döner. Sonra Yugoslavya'da ölür. Yugoslavya tabii "komünist" nüfuz alanı dışında bir ülke. Muhtemelen Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı, TKP içinde bir sol muhalefeti temsil etmişlerdir. Sonra uzun yıllar bunlara Troçkist denmiştir. Troçkizmle bağlarının ne kadar olduğunu bilecek durumda değiliz. Ama Hikmet Kıvılcımlı'nın finans-kapital tahlili, aşamalı devrim, demokratik devrim görüşüne olan mesafesini göz önünde tuttuğumuzda bu ihtimalin kuvvetli olabileceğini söylemek gerekir.